

ԾԻՍԱՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԱՅԻՆ ՈՐՈՇ ԲԱՌԵՐ ՀԱՄՇԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ

Հայ ժողովրդի կենցաղը միշտ անբաժանորեն կապված է եղել տոնակատարությունների, տոնական հանդիսությունների և ընծայաբերության ծիսական կարգի հետ: Հեթանոսական հարուստ դիցարանով պայմանավորված բազմաթիվ տոներ՝ յուրահատուկ հավատալիքներով և ծիսական արարողակարգերով, նաև հարուստ բառապաշարով, նախաքրիստոնեական ժամանակներից պահպանվել և հասել են մինչև մեր օրերը՝ իրենց արտահայտությունը գտնելով նաև բարբառային հայերենում:

Համշենի բարբառը, կղզիացած լինելով իր խոսվածքային տարածքում, անաղարտորեն պահպանել է հինհայերենյան այնպիսի բառանուններ, որոնք վկայված չեն այլ բարբառներում: Համշենահայերենը իրեն բնորոշ յուրօրինակ լեզվամտածողությամբ ստեղծել է ուշագրավ բառանուններ, որոնց մեջ խնդրո առարկա ծիսապաշտամունքային բառանուններից առանձնացրել ենք *ծառզարդարը*, *բուրբաղիզը* (նուրին), *կուշկուրագը*, *ալը*, *ալելուքը*, *մայրօմիզը* (նույնն է՝ *զատկի բլոճ*):

Ծաղկազարդի ակունքները գալիս են հնագույն ժամանակներից: Այն համաժողովրդական տոն է եղել, ինչն էլ հիմք է հանդիսացել բառապաշարային հետաքրքիր միավորների ստեղծման: Բարբառային հայերենում *ծաղկազարդ* հասկացությունը դրսևորված է հիմնականում *ծառզարթար*, *զրրզարթար*, *ծառազարթ*, *ծղղկազարթ* բառանուններով, որոնցում, ինչպես նկատում ենք, բառակազմական բաղադրիչներն են *ծաղիկը* կամ *ծառը*, որոնց հավելվում են *զարդ* կամ *զարդար* բառանունները: Այլ բարբառներում վկայված են նաև *ծաղզի տօն*, *հըռօխնիք*, *ծառակօտրունք* և այլ բառեր:

Ծաղկազարդը գարնանային բացօթյա տոնախմբությունների սկիզբն ազդարարող եկեղեցական և ժողովրդական տոն է, կատարվում է Զատիկից մեկ շաբաթ առաջ՝ ի հիշատակ Քրիստոսի «Երուսաղեմ մտնելու օրվա»:

Ծաղկազարդի օրը, ինչպես գիտենք, հայոց եկեղեցիները զարդարվում են ուռենու ճյուղերով, առավոտյան կատարվում է ժամերգություն կամ Անդաստանի կարգ, որից հետո օրհնված ճյուղերը բաժանվում են հավատացյալ ժողովրդին, որոնք պահվում էին մինչև հաջորդ Ծաղկազարդ: Հեթանոս հայերի համար այս տոնը գարնան գալստյան, բնության զարթոնքի խորհրդանիշ է եղել: Ծաղկազարդին վերագրվում էր բարիքի, առատության, պտղաբերության հմայական գորություն:

Ըստ ՀԲԱ ծրագրի հավաքած նյութերի՝ Համշենի բարբառի մոտավորապես 10 տետրերի նյութերում Ծաղկազարդի տոն հասկացության դիմաց արձանագրված է հիմնականում *զայգայտար* բառանունը (*Ջայգայտարին* օրը գեշտօն խաճ: *Ջայգայտարին* անկընը (առավոտ) խաճ կընծի), իսկ Համշենի բարբառի Օրդուի խոսվածքում բառը փաստված է *իգ* (<*իկ*) փաղաքշական վերջածանցով՝ *զայգայտըրիգ* (մասօր *զայգայտըրիգ* մ): Անդրադառնալով *զայգայտար* բառանվանը՝ փաստենք, որ Համշենի բարբառում ընդհանրապես բառասկզբի *ծ-ն դառնում է ձ* (*զ>ձ*), ինչպես, օրինակ՝ *ծաղիկ>ձաղիկ, ծով>ձով*: Միակ բացառությունը *ծառզարդար* բառն է, որում, ինչպես նկատում ենք, բառասկզբի *ծ-ն*, ազդվելով հաջորդող *զարդար* արմատի *զ-ից*, առնմանությամբ դարձել է *զ* (*ծ>զ* անցում է տեղի է ունեցել): Իբրև լրացում՝ ասենք նաև, որ Համշենի բարբառում *ծ, ձ, ց* բաղաձայններից առաջ *ը>յ* (*որձ>էյց, ործկալ>գօյձուշ, զարզարդար>զայգայտար* և այլն)¹: Աբխազիայի Ծեբելդա գյուղի խոսվածքում, որի բնակիչները Ճանիկցիներ են, *ծաղկազարդ* հասկացության դիմաց արձանագրված է *ծաղիկ* և *խաղ* բաղադրիչներով ձևավորված ուշագրավ *ձաղգախաղ* բառանունը: Ըստ Հ.Մեսրոպյանի՝ Համշենի բարբառում առկա է նաև *զարզարդար* բառանվան հետաքրքիր *ճօրճադօր* հնչատարբերակը²: Այնուամենայնիվ փաստենք, որ Համշենի որոշ խոսվածքներում բարբառախոսները չեն կարողացել հիշել

¹ Հ.Աճառյան, *Քննություն Համշենի բարբառի*, Ե., 1947, էջ 64:

² Հ.Մեսրոպյան, *Կրոնական եկեղեցական բառապաշարը հայերենի բարբառներում*, Ե., 2016, էջ 197:

ծառզարդար հասկացության բառագուգաբանությունները, ինչն էլ հիմք է տալիս կարծելու, որ, ցավոք, մեր ժողովրդի այս հատվածում մեծ տարածում գտած Ծաղկազարդի տոնը աստիճանաբար մոռացվում է:

Ինչպես փաստում է Հ.Խառատյանը, «Ամենագեղեցիկ, լուսավոր, ծիծաղաշատ, ուրախաշատ տոներից է Ծաղկազարդը՝ իր անվան արմատի՝ «ծառ» կամ «ծաղիկի» նման անարատ, բուրումնավետ ու լուսառատ»: Ըստ նրա՝ Վահան վարդապետ Տեր Մինասյանը իրավացի է, թե Ծաղկազարդ/Ծառզարդարը հայոց Նար (հետո՝ Նուրի, գուցե նաև Հուրի) Աստծուն նվիրված տոն պիտի լիներ³:

Ծաղկազարդ տոնի հետ ուղղակիորեն աղերսվում է Նուրին: Ինչպես գիտենք, տոնի ժամանակ պատրաստել են տիկնիկներ: Նուրի տիկնիկը պատրաստվում էր ցախավելից կամ փայտից: Դեմքը պատում էին սպիտակ լաթով, գոտին գունավոր կտորից էր, լաչակը զարդարում էին փայլփլուն ուլունքներով, իսկ գլխին ամրացնում էին ծաղկեպսակ:

Նուրին հայտնվում էր Ծաղկազարդի տոնին և երաշտի ժամանակ: Նուրիի աչքերից էին ծնվում շաղը, ցողն ու անձրևի կաթիլները: Երբ մարդ ու անասունը տառապում էին ջրի սակավությունից, Նուրին արտասվում էր, և նրա արցունքներով թրջված հողը վերակենդանանում էր, կրկին բերք տալիս:

Երբ Նուրի տիկնիկին պտտեցնում էին հրապարակներով ու թաղերով, մարդիկ լուսամուտներից ու դռներից կուժերով ջուր էին շաղ տալիս տոնի մասնակիցների վրա, ապա նվերներ ընծայում նրանց: Հավաքված բարիքով երիտասարդները կա'մ խնջույք էին կազմակերպում, կա'մ էլ պատվիրում էին դարբնին մի մետաղյա տիկնիկ պատրաստել, որը թողնում էին գյուղի սրբավայրում: Նուրի տիկնիկը բարբառային հայերենում տարբեր անվանումներ է ունեցել՝ Նուրի, Թերափ, Խուճուրուրուկ, Չիչի-մամա, Ճիճի-մումա, Մամա չթթիկ, Չամչա խաթուն, Ալլապիտիկ և այլն:

Հ.Աճառյանը ևս անդրադարձել է *նուրի* տիկնիկին. «Նուրին Երև., Ղրբ, ճուլի՝ Ղարաբաղ, մամաչթթիկ՝ Արաբկիր, ուրբաթեկին Բաբերդ., չիչիմամա՝ Ակն, պուպլատիկին՝ Քղի՝ խամաճիկ, խոճիկ՝ որ երաշտ ժամանակ երեխաները տունէտուն

³ Հ.Խառատյան-Առաքելյան, *Հայ ժողովրդական տոները*, Ե., 2005, էջ 122:

կը պտտցնեն երգելով, վրան ջուր թափելով և նվերներ հավաքելով, ասով կը հավատան, թե անձրև պիտի գա»⁴:

Համշենի բարբառում աղջիկ երեխայի խաղալու տիկնիկը *կուզիզն* է, որը, ինչպես գիտենք, գրեթե համընդհանուր գործածություն է ստացել սովետահայ իրականության մեջ՝ ռուսերենից փոխառելով *кукла* բառանունը: Սակայն ՀԲԱ ծրագրով հավաքած նյութերում Համշենի խոսվածքներում *տիկնիկ* հասկացության դիմաց արձանագրված են նաև *շէր*՝ շորե տիկնիկ, *հայս*՝ հարս (տե՛ս տետր հ. 252) և, որ ամենակարևորն է, *բուբրիզ*, *բուրբաղիզ*, *բուրբաղնիզ* բառանունները: Հոմանիշների բառարանում, որպես *նուրին* բառի զուգաբանություններ, փաստված են *ճուլի*-ն, *մամաչթթիկ*-ը, *չիչիմամա*-ն, *պուպլատիկին*-ը, *պուպրատիկին*-ը, խուշկուրուրիկ, խուրձկուլուլու, խունձկուլուլու և այլն⁵: Այս բառացանկից մեզ համար հետաքրքրություն են ներկայացնում *պուպրատիկին* և *խուշկուրուրիզ* բառանունները, որոնցից առաջինը, մեր կարծիքով, աղերսվում է Համշենի բարբառում դրսևորված *բուրբաղիզ*, *բուրբաղնիզ* բառազուգաբանություններին, որոնց բաղադրիչներն են *պուպր(իկ)+տիկին* բառանունները՝ պարզապես բարբառային հնչատարբերակներով: Ի հաստատումն այս ամենի, ըստ Ս.Վարդանյանի վկայության՝ *բուբրիզը* Համշենի բարբառում ծիսական տիկնիկն է⁶: Կարծում ենք՝ մեր հիշատակած *բուրբաղիզ*, *բուրբաղնիզ*, *բուբրիզ* բառանունները ծագումնաբանորեն առնչակից են *պուպրիկ* բառանվանը, որը խամաճիկ, խրճիկ, տիկնիկ նշանակությամբ առկա է հայերենի բարբառներում: Թերևս *նուրին* բառի հոմանիշ *բուրբաղիզ*-ը ծիսական տիկնիկ նշանակությամբ է նախապես գործածվել՝ հետագայում դառնալով ուղղակի *տիկնիկ* հասկացության նշանակելի: Գուցե դա պատճառը, որ Հ.Աճառյանը *բուրբաղիզ*, *պուպրիկ*՝ Խրբ. *պուրպիկ* բառանունները

⁴ Հ.Աճառեան, *Հայերէն գաւառական բառարան*, Թիֆլիս, 1913, էջ 816:

⁵ Ա.Սուքիասյան, *Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան*, Ե., 1967, էջ 496:

⁶ Ս.Վարդանյան, *Կրոնավորյա համշենահայերի բարբառը, բանահյուսությունը և երգարվեստը*, Ե., 2009, էջ 117, 278:

դիտարկել են որպես խամաճիկ, երեխայի խոճիկ՝ տիկնիկ հասկացությունների բառագուգաբանություն⁷:

Համշենի խոսվածքներում *բուրբաղիգ*-ը վկայված է հետևյալ օրինակներով. «Ախճիգը *բուրբաղնիգ* խաղսր գու», «Բուլիգը բուրբաղիգով խաղսր գու»: Պուպրիկ բառանունը արձանագրված է նաև Արարատի, Պոլիսի, Խոտրջուրի Խարբերդի բարբառներում և խոսվածքներում *պուպուկ*, *պուրպիկ* և այլ հնչատարբերակներով⁸:

Կուշկուրագ: Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանում *խուշկուրուրիգ* բառի հետևյալ բացատրությունն է տրված. «Մարդանման խրտվիլակ, որ երաշտի ժամանակ ման են տալիս ու ջուր շփում վրան, որ իբր անձրև գա»⁹: Բարբառային հայերենում վկայված *նուրի* հասկացության *խուշկուրուրիգ* բառագուգաբանությունը ամենայն հավանականությամբ առնչվում է Համշենի բարբառում առկա *կուշկուրագ*, *կուշկուրիգ* բառանունների հետ: Համշենահայերի մոտ ևս պահպանված է եղել երաշտի ժամանակ բնությունից անձրև խնդրելու ծիսակատարությունը, որը և *կուշկուրագ* է կոչվել, ըստ երևույթին, ծեսի ժամանակ լաթերից պատրաստված տիկնիկի՝ կուշկուրագի (կուշկուրիգ) անվանումով: Բարբառում վկայված են հիշյալ ծեսի հետ կապված մի քանի խաղիկներ (մենիներ).

Կուշկուրագը էգաձ ւն,

Դօնը առաձ գոյնաձ ւն,

Շարու շաբիգ հակաձ ւն,

Մէճկին (կարմիր) կօղի գաբաձ ւն:

Մէվ հավին հավգիտ կուգւն,

Գարմիր գովին յէղ կուգւն,

Հարուստնուն բաջացն դըվէք,

⁷ **Հ.Աճառեան**, *Հայերէն գաւառական բառարան*, Թիֆլիս, 1913, էջ 926:

⁸ *Հայոց լեզվի բարբառային բառարան*, հ.Ե., Ե. 2008, էջ 139:

⁹ *Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան*, Ե., 1974, հ. 1, էջ 601:

Ախբաղնուն այդնրն ի վար դըվէք¹⁰:

Համշենահայերի մոտ ծիսակատարության ավարտին երեխաները ջուրն էին նետվում և գոչում. «Վըրայեգ գուզինկ, վըրայեգ դըվէկ (անձրն ենք ուզում, անձրն տվէք):

Մայրումիգ, մայրումի ջիջու: Ըստ ՀԲԱ ծրագրի հավաքած նյութերի՝ Համշենի բարբառում *զատիկ միջատ* հասկացությունը դրսևորված է հիմնականում *զատիկ* (կամ *զատկի բըլօճ*) բառանվամբ (*Ջադիգը* գարմիր հնու բուդբուդիգ գըլլի՝ կարմիր և պուտավոր կլինի): Համշենի Օրդուի խոսվածքում ունենք վկայված *Ֆըրաջըջու* բառանունը (*Ֆըրաջըջուն* գարմիր, բուդբուդիգ բիջիգ պօն ան՝ Ջատիկը կարմիր, պուտավոր փոքրիկ բան է): Միայն Ունիեի Բալլուդ գ.-ի խոսվածքում է արձանագրվել *մայրումիգ, մայրումի ջիջու* բառանունները: Նկատենք, որ բառանունը վկայված չէ ո՛չ Հ.Աճառյանի, ո՛չ էլ որևէ այլ ուսումնասիրողի կողմից: Հ.Աճառյանը ՀԳԲ-ում զատիկ միջատի համար գրում է. «Ճանճի մը մեծութեամբ կարմիր ճճի մ' է, որ զատկին մօտ կերևայ», և բերում է զատիկ հասկացության *Աստծու կով, եզնակ, զատկի պլոճ* բարբառային բառանունները¹¹: Կարծում ենք՝ Համշենի բարբառում վկայված *մայրումիգ, մայրումի ջիջու* բառանունները աղերսներ ունեն Աստվածամոր՝ Մարիամի անվան հետ: Ի հաստատումն մեր ենթադրության՝ նշենք, որ Հոմանիշների բառարանում, բացի *աստծու եզն, աստծու կով, աստծու եզնակ, չալպոճ* բառանուններից, վկայված է նաև *մարիամ բոլոջ* բառանունը¹²:

Ինչպես հայտնի է, բարբառային հայերենում շատ հաճախ բառանունները բառիմաստային հետաքրքիր զարգացումներ են ապրում: Ըստ Է.Աղայանի՝ բառի փոխաբերական և փոխանվանական գործածությունները առաջ են բերում բառիմաստի զանազան փոփոխություններ, որոնք ժամանակի ընթացքում ամրանում են նրան խոսքից դուրս՝ դառնալով բառի «սեփական» իմաստները¹³:

¹⁰ Ваган Менакеци, *Душа Амиена*, Сочи-Туапсе, 2013, стр. 96-97:

¹¹ Հ.Աճառեան, ՀԳԲ, էջ 316:

¹² Ա.Սուքիասյան, *Հայոց լեզվի հոմանիշների բառարան*, Ե., 1967, էջ 195:

¹³ Է.Աղայան, *Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն*, Ե., 1984, էջ 73:

Համշենի բարբառը հարուստ է բառիմաստային ճյուղավորումներով, բառի բուն իմաստից բավականաչափ հեռացած բառային դրսևորումներով, որոնցից է և *ալելուքը*:

Հ.Խառատյանը Նոր տարվա համահայկական սովորություններից առանձնացնում է առաջին հերթին նախորդ օրն ու գիշերը 10-12 տարեկան տղաների, իսկ որոշ վայրերում նաև աղջնակների խմբերի ծիսական շրջայցերը և տոնը շնորհավորելու ավանդույթը: Խմբերը պարելով շրջում էին փողոցներում և որևէ մեկի տանը մոտենալիս սկսում էին երգել: Սովորաբար շնորհավորում էին երգելով: Երգերը պարունակում էին բարեմաղթություններ, ընտանիքի անդամների գովք և տոնական ճաշատեսակների խնդրանք: Մինչ տներում զբաղված էին տոնական պատրաստություններով, տղաները երգելով տուն էին մտնում կամ երդիկից դատարկ տոպրակ իջեցնելով՝ ավետում էին հին տարվա ավարտը, Նոր տարվա գալուստը¹⁴:

Հին մատենագրության մեջ «աստուածային օրհներգութիւն» իմաստով վկայված է եբրայական *ալէլու* բառանունը: Ուշագրավ է, որ Համշենի բարբառում արձանագրված է բարբառային *ալէլուք* կամ *ալլուք* (Ճանիկում՝ *ալէլուգ*) բառանունը, որը բաղադրված է վերոհիշյալ *ալէլու* բառից + *ք* վերջածանց: *Ալէլու* բառը վերաիմաստավորմամբ ձեռք է բերել վերևում հիշատակված նույն «Ծննդյան երեկոյին տները ման գալով երգած երգերը» նշանակությունը կամ, ինչպես Բ.Կիլիսեպեանն է հիշատակել 1899 թ. «Բիւրակն» ամսագրում՝ «Ալլուք, ալէլուք - Ծննդեան ճրագալուցին աւետիսը, զոր կուտան խումբ-խումբ երիտասարդներ տունէ տուն պտտելով. «Ալլուք գովեցի՞ք թէ» (=Ալէլուք ըսի՞ք, աւետիս տարի՞ք, երգեցի՞ք)»¹⁵: Հ.Աճառյանը և Խ.Թահմազը ևս փաստել են *ալէլուգ* բառանունը հիշյալ իմաստով. «*Ալէլուգը* թադոսնի դէսագ մըն աս, վերը դընսնդուն գէշտօն ու խաղօն գու հնօվ նէյ դարվօն կիշերը», «աս կիշէր *ալէլուգ* աստուշի էշտօնք»¹⁶:

¹⁴ Հ.Խառատյան-Առաքելյան, *Հայ ժողովրդական տոները*, Ե., 2005, էջ 30:

¹⁵ Բ.Կիլիսեպեան, *Բիւրակն*, 1899, էջ 512:

¹⁶ Հ.Աճառյան, *Քննություն Համշենի բարբառի*, էջ 39, 219, Խ.Թահմազ, *Ջենիգի բարբառի բառարան*, Սոֆի, 2014, էջ 5:

Ըստ մեր բարբառախոսների՝ Համշենի բարբառում առկա է նաև *ալէշուկ կօվուշ* դարձվածքը, որ նշանակում է *ալէշուկի* խաղիկներ ասել: Մեր բարբառախոսներից գրի ենք առել *ալէշուկի* հետևյալ խաղիկը.

Մէկ մըսէծակ, տուռը պածէկ, ավէդիս,

Դօնի դըղըն օտոնաձ մնա, ավէդիս,

(Տան տղան օրհնած մնա)

Դօնի մօմը օտոնաձ մնա, ավէդիս

(Տան տատը օրհնած մնա)

Դօնի չէյս չօնդը օտոնաձ մնա, ավէդիս

(Տան չորս ճոթը (կողմը) օրհնած մնա):

Փաստենք նաև, որ համահայկական այս տոնակատարության ժամանակ երգելիս հաճախ է հիշատակվել *ալէշուկի* բառը, ինչպես հետևյալ խաղիկում.

Բարի րիգուն ձեզ, ալէլուիա,

Հա ցնծացեք, ուրախացեք,

Մեր Մարիամի պասը բացեք,

Մարիամ գնաց էլի ծնունդ,

Ծննդվեցավ, ազատվեցավ:

Ենթադրում ենք, որ այդտեղից էլ առաջացել է տվյալ հանդիսության *ալէշուք* անվանումը:

Ալ-ը (երբեմն նաև *ալք*-ը) մի շարք ժողովուրդների հին հավատալիքներում մարմնավորում է առասպելական կենդանիների կամ չար ոգիների:

Պարսիկների պատկերացմամբ դրանք կնոջ կերպարանքով ժանտատեսիլ կենդանիներ են, ըստ վրացիների՝ անտառային ոգիներ: Հայոց ժողովրդական հավատալիքներում Ալերը բրդոտ են, կես-մարդկային, կես-կենդանական կերպարանքով, հրեղեն աչքով, պղնձե եղունգներով: Համարվել են թշնամի՝ առանձնապես ծննդկան կանանց և նորածինների: Այս հավատքը ծագել է նախապատմական ժամանակներում՝ մարդու և շրջապատող աշխարհի մասին մութ պատկերացումներից: Նույնչափ հին են այդ ոգիներից պաշտպանվելու հմայական

միջոցները (օրինակ՝ ծննդկանի բարձի տակ երկաթի իրեր դնել): Պահպանվել են բերանից «ծննդկանի աղոթքներ», գրավոր հմայեկներ: Ենթադրվում է, որ այս հավատքը հայերից անցել է քրդերին *«ալք»* անվանումով:

Բարբառային հայերենում *ալ* բառանունը դրսևորված է *ալք* և *ալ, օլ, ալիպառավ* զուգաբանություններով: *Ալք* տարբերակով բառանունն առկա է Արարատի, Նոր Բայազետի, Ղարաբաղի, Պոլսի, Նոր Նախիջևանի, Սասունի, Արաբկիրի, Խոտորջուրի, Ակնի, Խարբերդի և այլ բարբառներում, *ալ* բարբառային տարբերակով՝ Արաբկիր, Եվդոկիա, ինչպես նաև մեր խնդրո առարկա Համշենի բարբառում: *Օլ* հնչաձևով վկայված է Ագուլիսի բարբառում՝ չար ոգի նշանակությամբ¹⁷: Սվեդիայում *ալ* առաջնային բաղադրիչով վկայված է *ալիպառավ* բառանունը՝ նույն *ալք*՝ չար ոգի՝ առասպելական կնոջ կերպարանքով, նշանակությամբ: «Բիւրակն» հանդեսում *ալքի* մասին կարդում ենք. «Օձէ մազերով, պղնձէ եղունգներով և վարազի ժանիքներով աներևոյթ էգ ոգի մէ թշնամի տղացկաններու, նորածին մանուկներու և երիտասարդներու, տղացկաններուն սիրտն ու թոքը կը փրցնեն, նորածինները կը յօշոտեն, իսկ երիտասարդները կը չարչարեն՝ անոնց քնացած ժամանակ վրանին նստելով ու խեղտելով»¹⁸:

Նոր Բայազետում բառանունը վերաիմաստավորմամբ ձեռք է բերել ազահ, անկուշտ, շատակեր իմաստները: Ըստ Հ.Աճառյանի՝ Շապին Գարահիսարում գործածվել է *ալքու կոխած* կամ *ալքու փոխած* դարձվածքը՝ շատ նիհար, հիվանդոտ, տգեղ մանուկ նշանակությամբ¹⁹:

Համշենի Ճանիկի խոսվածքում առկա է *ալ* բառը՝ չար ոգի իմաստով (*Ալը* տրվված ունի (Հավանաբար «չարքը խփել է»), *Ալը* քընգեղ մօրը դըղուն խէխտն գու²⁰, այսինքն՝ «Ալը քնկոտ մոր երեխային է խեղդում»):

Գ. Տաթևացու «Գիրք հարցմանցում» ևս հիշատակված է *ալ* բառանունը՝ որպես «ծննդկանների թշնամի՝ այլանդակ կերպարանքով մի չար ոգի»: Ըստ Հ.Աճառյանի՝

¹⁷ Հ.Աճառյան, *Քննություն Ագուլիսի բարբառի*, Ե., 1935, էջ 330:

¹⁸ *Բիւրակն*, 1898, էջ 296-297, 1899՝ էջ 70:

¹⁹ Հ.Աճառեան, *ՀԳԲ*, էջ 53:

²⁰ Խ. Թահմազ, *Ջենիզի բարբառի բառարան*, էջ 5:

ալ-ը պարսկական ծագում ունի՝ ալ, որի նշանակությունն է «ախտ ինչ սատակիչ, որ պատահի կնոջ, որ նորոգ ծնեալ իցէ զմանուկ իւր»²¹: Ի դեպ, Հ.Աճառյանը բառանվան բարբառային տարբերակները փաստելիս Համշենի բարբառում այս բառը չի հիշատակել:

Այսպիսով՝ քննելով Համշենի բարբառում առկա ծիսապաշտամունքային մի քանի բառեր, կարելի եզրակացնել, որ Համշենի բարբառի հարուստ ու բազմաշերտ բառապաշարի մեջ, որպես յուրահատուկ աշխարհընկալման և յուրօրինակ լեզվամտածողության արտահայտություն, առանձնանում են նաև ժողովրդական ծեսերի և հավատալիքների հետ կապված՝ *մայրօւիգ*, *բուրբաղնիգ*, *բուբրիգ*, *կուշկուրագ*, *ալելուք*, *ալ* բառանունները:

Khachatryan Hasmik - Several ritualistic-worship words in Hamshen dialect. The article studies some noteworthy words related to folk rituals and beliefs in the dialect of Hamshen, such as *մայրօւիգ* [mayromig] (ladybug), *բուրբաղնիգ* [burbadnig] (ritual doll), *ալելուք* [aleluq], *ալ* [al], etc.

Хачатрян Асмик — Некоторые слова ритуального значения в диалекте Амшена. В данной статье нами исследованы некоторые примечательные слова в диалекте Амшена, связанные с народными обрядами и верованиями, например: *մայրօւիգը* (*майромиг* – *божья коровка*), *բուրբաղնիգը* (*бурбадниг* – *обрядовая кукла*), *ալելուքը* (*алелук*), *ալը* (*айл*) и др.

²¹ Հ.Աճառյան, ՀԱԲ, հ. 1, էջ 90, *Քննություն Համշենի բարբառի*, էջ126: